

ХУДОЖНЯ РЕЦЕПЦІЯ АРХЕТИПУ ТРІКСТЕРА В РОМАНІ

ЛАРИСИ ДЕНИСЕНКО «ЗАБАВКИ З ПЛОТІ ТА КРОВІ»

Перетяка Б.О., студент групи ФУБ-1-17. од, IV курс, спеціальність «Філологія (українська мова і література)»

Науковий керівник: О.М. Башкирова, доктор філологічних наук, доцент кафедри української літератури, компаративістики і гринченкознавства.

Стаття присвячена дослідженню особливостей художнього втілення архетипу трікстера в українській постмодерністській літературі на прикладі роману Лариси Денисенко «Забавки з плоті та крові». Особливу увагу приділено індивідуально-авторському переосмисленню характерних рис образу трікстера (амбівалентність, імпульсивність, ірраціональність) в контексті сучасних реалій.

Ключові слова: архетип, трікстер, постмодернізм, рецепція, персонаж.

Peretyaka B.

The artistic reception of the trickster archetype in the novel "Toys of Flesh and Blood" by Larysa Denisenko

The article is devoted to the investigation of the peculiarities of the artistic embodiment of the trickster archetype in Ukrainian postmodern literature on the example of Larysa Denisenko's novel "Toys of Flesh and Blood". Particular attention is paid to the individual-author's rethinking of the characteristic features of the image of the trickster (ambivalence, impulsivity, irrationality) in the context of modern realities.

Key words: archetype, trickster, postmodernism, reception, character.

Актуальність та доцільність дослідження. Жанр любовного роману почату ХХІ ст. характеризується особливою популярністю з огляду на комерціалізацію літератури, широкі можливості уведення до художньої структури творів автобіографічних елементів, тривалу літературну традицію, що зумовлює багатство мотивів і характерів. Незважаючи на традиційне позиціонування любовного роману як жанру масової літератури, варто відзначити, що він часто стає полем інтелектуальних творчих експериментів, зокрема своєрідно трансформує

міфологічне мислення й образи-архетипи. Необхідність вивчення глибинних архетипних основ його образної структури у зв'язку з особливостями постмодерністської і постпостмодерністської поетики зумовлює актуальність цього дослідження.

Метою дослідження є виявлення особливостей художньої рецепції архетипу трікстера в романі Лариси Денисенко «Забавки з плоті та крові».

Досягнення визначеної мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- розкрити поняття «трікстер» в загальнонауковому розумінні;
- проаналізувати та довести приналежність персонажа твору до одного з архетипів, конкретно – трікстера;
- виявити, яким чином фундаментальні уявлення колективного несвідомого втілюються в межах постмодерністської естетики;
- окреслити особливості індивідуально-авторської інтерпретації архетипу.

З огляду на особливості художнього матеріалу та заявлену наукову проблематику було застосовано системний, аналітичний, міфологічний та описовий методи.

Аналіз останніх публікацій. Наша робота основана на працях таких науковців, як І. Кузьміренко, В. Процик, С. Ушневич, О. Деркачова, Г. Ніколаєва, Т. Зінов'єва, котрі здійснили ґрунтовний аналіз персонажів-трікстерів у літературі, описавши їх провідні ознаки й акцентувавши відповідність окресленого типу художніх образів у вітчизняному і світовому письменстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Лариса Володимирівна Денисенко, українська письменниця, літературну кар'єру розпочала перемогою в конкурсі «Коронація слова» (гран-прі конкурсу-2002, «Забавки з плоті та крові»). Олександр Мась так характеризує творчість Л. Денисенко: *«...Це фонтан, енергії, уяви, літературної чуттєвості на межі фолу і гумору. Денисенко так пише, що я читав все, що потрапило мені в руки і не було ніколи бажання не*

взяти книгу з полиці, коли виходила нова... "Забавки з плоті та крові" - її перша і можливо найкраща книга. Найчистіша, сама святкова. У ній багато розумового драйву, позитиву, гри словами і просто задоволення» [1]. Олександр Мась акцентує увагу на карнавальній природі роману, новизні та неординарності таланту письменниці.

Заявлена тема дослідження передбачає конкретизацію принаймні двох термінів. Перший, «рецепція» означає сприйняття й відтворення об'єктів дійсності; в нашому випадку йдеться про творення нової, естетичної, реальності, на основі сприйнятого. Другий, який означає провідний для аналізованого твору образ-архетип, досить вичерпно окреслений Михайлом Гальцовим: «Трікстер (нім. *Trickster* – блазень)- блазень, простак, трюкач, комічний персонаж, наявний у багатьох зразках усної та писемної творчості. К-Г Юнг розглядав його з позиції архетипу, співвідносив із постатями витівника...» [1, с. 499]

Риси архетипу трікстера найповніше проявляються в образі Еріка, одного з двох головних персонажів роману Лариси Денисенко «Забавки з плоті та крові»: «Але сьогодні мама не могла мене впізнати ще й через те, що я був зодягнений, як жінка. Як трохи така вітряна жінка. Це варто описати. Своє довге волосся я пофарбував нестійкою фарбою в колір буряка, навів пурпурові тіні, вдягнув фіолетову коротку спідницю, картаті панчохи кольору бордо, заледве втиснувся в шкіряний піджачок; мої замшеві черевики, глибокого чорного кольору ніжили мої втомлені ніжки, а закінчувало цей ансамбль кашпо насиченого бузкового кольору»[3]. Однозначно чоловічий персонаж під пером авторки набуває амбівалентного характеру, що з розгортанням сюжету лише більшою мірою нівелює його нестійку гендерну ідентичність. М. Липовецький у своїй статті «Трікстер і «закрите» суспільство» виділяв тенденцію архетипу до лімінальності, яка в кризових для персонажу ситуаціях активно прогресує, що призводить до явної трансгресії. У нашому випадку це, скоріше, неприйняття себе як чоловіка, сина та пересічного громадянина [4, с 174].

У своїй статті на тему інтертексту Пол Родін описує трікстера таким чином: *«У нього немає свідомих бажань. Його поведінка завжди диктується імпульсами, над якими він сам не владний. Він не знає ні добра, ні зла ... Для нього не існує ні моральних, ні соціальних цінностей; він керується лише власними пристрастями і апетитами, і, незважаючи на це, тільки завдяки його діям всі цінності знаходять своє справжнє значення»* [4. с 173]. Персонаж Лариси Денисенко не стримує себе як у висловлюваннях, так і в діях. Зокрема, в одному з епізодів, опинившись сам на сам із Рудим, Ерік починає діти суто в інтересах власного блага. Захоплений ідеєю загнати Рудого в паніку, Ернест готовий знехтувати дружніми стосунками з Мірою та ставленням брата до сестри. Він посягає на сімейну догматику і цим, як представник хаосу, лише утверджує власний тип поведінки персонажа-трікстера.

Поза тим, М. Липовецький акцентує характерну сакралізацію, чи навіть більшою мірою містифікацію, образу трікстера у творі [4.с174]. Часом він співвідноситься з образом тварини, яка наділена статусом тотема. Ця особливість образу трікстера постає у символічному сні однієї з героїнь роману. *«Про цуцика я бачила сон. Наче ви підібрали десь цуцика, чи купили, не пам'ятаю. Так от. Ви думали, що цей цуцик — дівчинка, а воно насправді — хлопчик. І ви були дуже здивовані, ти начебто зраділа, а от Рудий зникнув чомусь».* — *«Нісенітниця якась», — промайнуло в моїй голові»* [3], — авторка робить прямий натяк на фінал твору через сновидіння матері одного з персонажів роману. Цим Лариса Денисенко лише додає своєму трікстеру певної, характерної для архетипу, екстравагантності в очах реципієнта. Таким чином ми зустрічаємо явну сакралізацію образу персонажа. Авторка проводить помітну паралель між Еріком та цуциком, щоб прояснити нам подальші сюжетні ходи та відкрити картину дійсності для самих персонажів. Це свого роду анімалізація трікстера у художньому творі, яку авторка спрямовує на якісне розширення характеру свого героя.

Отримавши «знак зверху», Ерік починає субстантивуватися на ментальному рівні. За Юнгом, це еволюція героя в умовах, створених соціумом. Отрима-

вши вказівки, як діяти, та причини, з яких ці дії стали необхідними, персонаж покидає зону маргінесу, щоб досягти стабільності, необхідної у стосунках із жінкою. Для Еріка така еволюція реалізується як маскулінна самоідентифікація, а на рівні моралі він нарешті здобувається на турботу по відношенню до дівчини, яку любить.

Висновки та перспективи подальших наукових досліджень . Отже, амбівалентний образ Еріка, який перебуває в центрі роману Лариси Денисенко «Забавки з плоті та крові», яскраво виявляє риси архетипу трікстера. Авторка створює образ непересічної людини із маргінальними нахилами, імпульсивним і руйнівним характером. Водночас архаїчна у своїй основі постать стає полем складних психологічних рефлексій, що характеризують представника сучасного соціуму. Почуття кохання потрактоване авторкою як конструктивна сила, здатна активізувати в трікстерові людські риси: відповідальність, ніжність, здатність до співчуття. Дослідження художньої рецепції архетипу трікстера є доволі перспективною в контексті сучасної української літератури, оскільки дозволяє поглибити наукові уявлення про характерні тенденції її розвитку, зокрема карнавалізацію як особливий вимір освоєння дійсності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бачинин В. А. Философия : энциклопедический словарь. СПб. : Изд-во Михайлова В. А., 2005. 288 с.
2. Гальцов М. Трікстер. *Архів журналу «Самвидав»*. 22 жовтня 2013 року.
3. Денисенко Л. Забавки з плоті та крові: Новела з десяти частин. К.: Кальварія, 2006. 192 с.
4. Кузьміченко І.О. Культурний потенціал феномена трікстера: сучасний погляд. *Культура народів Причорномор'я*. 2013. № 269. С. 172-175.
5. Липовецкий М. Трикстер и «закрытое общество». *Русский журнал*. 2009. № 100. Электронный ресурс Режим доступа : <http://magazines.russ.ru/nlo/2009/100/li19.html>

6. Шкляр В. М. Денисенко Лариса Володимирівна. *Енциклопедія сучасної України*
: у 30 т / ред. кол. І. М. Дзюба [та ін.]